

دفاع همه‌جانبه، راهبرد تأمین امنیت نظام اسلامی از منظر حضرت امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری

مهدی ناظمی اردکانی^۱

محمد جواد الوندی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۲/۲۰

فصلنامه آفاق امنیت/ سال هفتم / شماره بیست و دوم - بهار ۱۳۹۴

چکیده

پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸، امام خمینی(ره) در پیام ۲۶ شهریور ۱۳۶۷ خطاب به فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ایده راهبرد دفاع همه‌جانبه را مطرح و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بازماندگان دفاع مقدس را مأمور تبیین و تدوین و اجرای این راهبرد کردند. این راهبرد که برای تأمین امنیت نظام اسلامی ارائه شد، با توجه به شرایط و مقتضیات نظام جمهوری اسلامی و انقلاب اسلامی طرح شده و دارای انعطاف است و به تناسب نیاز روز و شرایط زمان، قابل توسعه و تکامل است. این انعطاف‌پذیری در افزوده شدن بُعد دفاع و امنیت نرم در مقابل تهدیدهای نرم دشمن به سایر ابعاد این راهبرد در سال‌های پس از رحلت حضرت امام خمینی(ره) توسط مقام معظم رهبری به وضوح مشخص است. با این حال به نظر می‌رسد شناخت همه‌جانبه و تعیین و تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن مستلزم تلاش علمی بیشتری است؛ هرچند سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و سایر نهادهای نظامی، انتظامی و امنیتی برای اجرایی شدن این راهبرد، قدم‌های بسیاری برداشته‌اند. بنابراین، مسئله اصلی در این مقاله حول چیستی دفاع همه‌جانبه از منظر امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری و مدل مفهومی آن دور می‌زند.

نگارنده با روش توصیفی-تحلیلی به دنبال شناخت و معرفی بهتر این مفهوم است و در جهت اکتشاف دیدگاه دفاعی امام خمینی و مقام معظم رهبری به عنوان راهبرد تأمین امنیت نظام اسلامی پیش رفته و تلاش کرده است ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های عمومی این راهبرد را از این منظر تعیین و مدل مفهومی آن را ارائه کند.

واژگان کلیدی

راهبرد، دفاع همه‌جانبه، امام خمینی(ره)، مقام معظم رهبری، امنیت، نظام اسلامی

۱. دانشیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

۲. استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه

دفاع همه‌جانبه، مفهومی گسترده و دربرگیرنده طیفی وسیع از معانی و مصادیق است. به اجمال می‌توان گفت این اصطلاح به لحاظ محتوا و گستره، دارای دو مفهوم خاص و عام است. مفهوم خاص آن دفاع در برابر تهدید و تهاجم نظامی است و می‌توان آن را در ابعاد نظامی خلاصه و مفهوم‌سازی کرد؛ ولی با بررسی و توجه بیشتر درمی‌یابیم که این کلیدواژه می‌تواند ابعاد وسیع‌تری یابد و جنبه‌های امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اعتقادی و فرهنگی را نیز شامل شود. بدون شک مبانی و مبادی و بنیادهای فکری و اندیشه‌ای این نوع دفاع، از سطوح نظامی و امنیتی فراتر رفته و به محدوده اعتقادی، ارزشی و اجتماعی نیز گسترش یافته است و به لایه‌های زیرین و پنهان اعتقادی، اجتماعی و فلسفی اعم از هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی این راهبرد می‌رسد. اهمیت راهبرد دفاع همه‌جانبه آن است که اجرای دقیق آن ضامن حفظ امنیت و تمامیت ارضی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کشور است. دفاع همه‌جانبه از یک سو ریشه در اعماق سیاست و حکومت و از سوی دیگر ریشه در اعماق زندگی مردم و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی کشور دارد و به امنیت جامعه در ابعاد اقتصادی، نظامی و امنیتی مرتبط است؛ به همین دلیل از اهمیت زیادی در نظر و عمل برخوردار است.

امام خمینی (ره) (در رساله توضیح‌المسائل، ص ۴۵۹؛ صحیفه امام، ج ۱: ۱۶۰؛ ج ۸: ۷۳؛ ج ۱۲: ۲۴۰؛ ج ۱۷: ۲۴۴؛ ج ۲۱: ۱۳۵-۱۳۴) و مقام معظم رهبری (در دیدار با شعرا، ۱۳۸۸/۶/۱۴؛ پیام به مناسبت نهمین سالگرد جنگ، ۱۳۶۸/۶/۳۰) به طور ضمنی از این کلیدواژه استفاده کرده و مفهوم بسیط امنیتی آن را مد نظر قرار داده‌اند که علت آن موقعیت و شرایط زمان است. انقلاب اسلامی و حکومت برآمده از آن در تمام طول دوران پس از پیروزی انقلاب، مورد تهدید و هجوم بی‌رحمانه و همه‌جانبه طیفی گسترده از دشمنان جهانی و منطقه‌ای، یعنی غرب و صهیونیسم بین‌المللی و وابستگان آنها در منطقه قرار گرفته است. آنها از هر نوع تهدید و تهاجمی ضد نظام جمهوری اسلامی اعم از سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، دینی، اقتصادی، حقوقی، علمی و تکنولوژیک و نظامی-امنیتی ضد مردم و نظام اسلامی فرو گذار نکرده‌اند. بر این اساس در بیانات، توصیه‌ها، پیام‌ها و فرامین رهبران نظام اسلامی به دفاع همه‌جانبه در برابر دشمنانی که با تمام ابزارها و امکانات به مبارزه همه‌جانبه‌ای با انقلاب و نظام اسلامی برخاسته و امنیت همه‌جانبه نظام را هدف قرار داده‌اند، توجه شده و تلاش کرده‌اند با استفاده از همه امکانات داخلی و خودی از کشور در برابر هجوم و تهدیدهای

آنها محافظت کنند و تمهیدات مناسب بومی را برای مقابله با تهاجمات احتمالی و تهدیدهای مداوم آنها فراهم سازند.

این بحث به لحاظ نظری و عملی از اهمیت بسیاری برخوردار است. بر همین مبنا ضرورت دارد واکاوی دقیقی از موضوع صورت گیرد تا امکان شناخت بیشتری از آن فراهم آید و ادبیات موضوع در داخل کشور غنی‌تر شود. با توجه به این مقدمه، نگارنده به دنبال پاسخ به این سؤال است که دیدگاه حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری در دفاع همه‌جانبه چیست؟

قبل از پاسخ به این سؤال، باید ابتدا به سؤال مقدماتی و ریشه‌ای‌تری پرداخت: دفاع همه‌جانبه چیست و ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن کدام‌اند؟

براساس این سؤال‌ها، نگارنده به دنبال اکتشاف و مفهوم‌شناسی دفاع همه‌جانبه، طبق دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری است. یافته‌های این تحقیق می‌تواند زمینه مناسبی برای تحقیقات بیشتر و کاربردی‌تر باشد. از این رو مقاله در قالب عناوینی مانند دفاع همه‌جانبه؛ چیستی و مفهوم‌شناسی؛ دیدگاه‌های امام درباره دفاع همه‌جانبه؛ دیدگاه‌های مقام معظم رهبری درباره دفاع همه‌جانبه؛ همراه با نتیجه‌گیری سازماندهی شده است.

هدف از این تحقیق شناخت و معرفی مفهوم دفاع همه‌جانبه به عنوان راهبرد اساسی برای امنیت همه‌جانبه نظام اسلامی از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری است و از روش جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و سندپژوهی و ابزارهای تحقیقاتی مثل فیش‌های مطالعاتی استفاده شده است. روش تحلیل موضوع نیز به شیوه تحلیلی-توصیفی است.

دفاع همه‌جانبه؛ چیستی و مفهوم‌شناسی

اولین مبحثی که در این مقاله باید به آن توجه کرد، مفهوم دفاع همه‌جانبه است. ماهیت دفاع همه‌جانبه چیست و چه تعریفی از آن شده است؟ لازمه این دفاع چیست؟ چه ضرورتی دارد؟ باید به این پرسش پاسخ مناسبی داد تا این مفهوم مشخص‌تر شود. بدون شک مفهوم‌سازی و استاندارد کردن تعریف این مفهوم گرچه به طور پراکنده تعاریفی از آن ارائه شده است،^۲ نیاز به پژوهش میدانی دارد و می‌توان آن را در تحقیقی

1 . Defense Comprehensive

۲ . «دفاع همه‌جانبه را می‌توان کاربست تمامی ظرفیت‌ها و مقدرات موجود برای مواجهه با تهدیدهای فراوان نظام دانست. دفاع همه‌جانبه، دفاع از ارزش‌هایی است که مورد تهدید هستند یا خواهند بود» (آقاجانی و عسگری، ۱۳۹۰: ۲۵ - ۹).

نخبگانی تعیین کرد که در این مقاله مجال کافی برای آن وجود ندارد. به همین دلیل تنها به طرح موضوع و دادن پاسخ اجمالی به آن اکتفا می‌کنیم.

منظور از دفاع همه‌جانبه، دفاعی با ابعاد مختلف در قبال تهدیدهای پیچیده و دارای جنبه‌های مختلف است که با حفظ تمامیت ارضی، تمامیت فرهنگی و تمامیت سیاسی- اجتماعی و اقتصادی در ابعاد فردی و جمعی کشور سروکار دارد. لازمه انجام این نوع دفاع، علاوه بر نهادهای نظامی، انتظامی و امنیتی، بیداری و هوشیاری عمومی و در صحنه بودن مردم کشور است؛ زیرا تهدیدهای همه‌جانبه تمامیت یک کشور و ملت را دربرمی‌گیرد و به دنبال تغییر ماهیت کشور از استقلال به وابستگی همه‌جانبه است. این امر ایجاب می‌کند که آحاد مردم برای حفظ دستاوردهای علمی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی خود در صحنه ملی و بین‌المللی، نسبت به تحرکات دشمن و رفتارهای آن حساسیت کافی و لازم داشته باشند و از دستاوردهای خود در برابر اقدامات دشمنان حفاظت کنند. بنابراین به لحاظ ماهیت، دفاع همه‌جانبه ماهیتی چندبعدی و چندلایه دارد و به لحاظ گستره، در سطح ملی است و چون با بود و نبود کشور و انقلاب و نظام اسلامی مرتبط است، برای استمرار نظام اسلامی و ارزش‌های آن بسیار ضروری و حیاتی است.

پس از این مقدمه کوتاه، به بررسی ابعاد دفاع همه‌جانبه می‌پردازیم. برای تعیین ابعاد این مفهوم باید ابتدا ابعاد تهدیدها و تهاجمات که انقلاب و نظام اسلامی را در تمام طول دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی هدف قرار داده است، تعیین و با توجه به آنها، ابعاد دفاع همه‌جانبه را مشخص کنیم. از بدو پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون، تهدیدهای داخلی و خارجی بدون اولویت‌بندی خاصی به شرح زیر، نظام اسلامی را در معرض خطر قرار داده است (الوندی، ۱۳۹۰: ۲۴-۲۲):

۱. تجزیه‌طلبی داخلی تحت تأثیر تحریکات و خواست کشورهای ذی‌نفوذ خارجی معارض نظام اسلامی با استفاده از همه شیوه‌ها و اهداف تجزیه‌طلبانه اعم از روش‌های سیاسی و نظامی؛

۲. تشدید اقدامات ضد انقلابی به منظور براندازی نظام اسلامی و حکومت دینی با هدف ایجاد حکومتی سکولار و لائیک در کشور با تحریک و پشتیبانی صریح و غیرمستقیم کشورهای صاحب‌نفوذ، ابرقدرت‌ها و قدرت‌های بزرگ؛

۳. مبارزه دینی و مذهبی بی‌امان با انقلاب اسلامی به منظور ایجاد جنگ مذهبی و بی‌ثباتی اجتماعی و مذهبی در کشور با تحریک و حمایت غرب و صهیونیسم بین‌المللی و وابستگان آنها مانند عربستان و برخی کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس؛

۴. مبارزه با فرهنگ اسلامی- ایرانی با هدف جایگزینی ارزش‌های غربی و سبک زندگی غربی در کشور با هدف تغییر ارزش‌های حاکم و خانواده‌های مذهبی در کشور؛
  ۵. طراحی و اجرای کودتای نظامی به منظور براندازی نظامی حکومت اسلامی از طریق عناصر وابسته نظامی داخلی و پشتیبانی‌های همه‌جانبه خارجی؛
  ۶. دخالت مستقیم نظامی آمریکا در کشور و حمایت‌های همه‌جانبه غرب و اسرائیل از این اقدام به منظور براندازی نظام اسلامی؛
  ۷. تهدید به تهاجمات نظامی و خرابکاری در تأسیسات هسته‌ای و مراکز تحقیقات و تولیدات نظامی به صورت آشکار و رسمی توسط اسرائیل و عدم واکنش شورای امنیت به آن همراه با حمایت همه‌جانبه از این رژیم در منطقه؛
  ۸. تحریم‌های همه‌جانبه اقتصادی به منظور تحمیل خواسته‌های نامشروع نظام جهانی به حکومت اسلامی و ایجاد تنگناهای شدید اقتصادی برای ایران در سطح بین‌المللی؛
  ۹. تهاجم نظامی از خارج با حمایت همه کشورهای غربی و اسرائیل و وابستگان منطقه‌ای آنها به منظور اشغال اراضی و براندازی نظامی حکومت اسلامی؛
  ۱۰. ادعاهای ارضی و مرزی نسبت به تمامیت ارضی کشور در مناطق مختلف از جمله فلات قاره و مرزهای دریایی در جنوب و دریای خزر با هدف تغییر مرزهای سیاسی کشور؛
  ۱۱. تولید و ارسال غیرقانونی انواع مواد مخدر، افیون‌ها و مواد الکلی به داخل کشور با هدف نابودسازی نسل جوان در ایران؛
  ۱۲. وارد کردن اتهامات تروریسم، مغایرت رفتار ایران با حقوق بشر، آزادی‌های فردی و اقلیت‌ها، حقوق زنان، حمایت از تروریسم بین‌المللی و مخالفت با صلح رژیم صهیونیستی در منطقه و محکومیت‌های ایران در مجامع حقوقی بین‌المللی.
- تهدیدهای یادشده را می‌توان در قالب ابعاد دوگانه نرم و سخت، در شش مؤلفه ۱. سیاسی؛ ۲. اقتصادی؛ ۳. اجتماعی و فرهنگی؛ ۴. حقوقی؛ ۵. علمی و تکنولوژیک؛ ۶. نظامی - امنیتی دسته‌بندی کرد.

با توجه به ابعاد گسترده تهدیدهای خارجی، دفاع همه‌جانبه نیز دارای ابعاد و مؤلفه‌هایی به گستردگی تهدیدها خواهد بود.

تهدیدهای پیش‌گفته در محیط امنیتی خارجی طراحی و اعمال می‌شود؛ به همین دلیل همان‌طور که در برآورد اطلاعاتی باید بین تهدیدها و راهبرد، موازنه و تناسب برقرار باشد، در راهبرد دفاع همه‌جانبه نیز باید بین تهدیدها و ابعاد دفاع همه‌جانبه،

این موازنه و تناسب برقرار شود؛ در غیر این صورت دفاع همه‌جانبه از تهدیدهای همه‌جانبه عقب خواهد افتاد و امنیت کشور و انقلاب آسیب‌پذیر خواهد شد. بین تمام ابعاد و مؤلفه‌های یادشده، اهدافی مانند ۱. منافع غرب و منافع اسرائیل؛ ۲. منافع کشورهای وابسته به آمریکا در منطقه؛ ۳. اسلام‌هراسی، اسلام‌ستیزی؛ ۴. تحدید علمی و فناوری؛ ۵. تحدید بیداری اسلامی؛ ۶. تحمیل صلح با رژیم‌اشغالگر قدس در منطقه وجود دارد.

عمومی‌ترین شاخص‌های تهدیدهای محیط امنیتی خارجی برای نظام اسلامی بدون اولویت‌بندی عبارت‌اند از: ۱. ناتوان جلوه دادن نظام اسلامی در حل مشکلات مردم؛ ۲. تضعیف نظام اسلامی؛ ۳. تغییر رفتار نظام اسلامی؛ ۴. جدا کردن مردم از نظام اسلامی؛ ۵. تجزیه نظام اسلامی؛ ۶. تضعیف اعتقادات، فرهنگ و ارزش‌های اسلامی؛ ۷. ممانعت از دستیابی نظام اسلامی به علم و فناوری‌های روز؛ ۸. در نهایت براندازی نظام اسلامی؛ ۹. ایجاد بحران اقتصادی؛ ۱۰. اسلام‌هراسی؛ ۱۱. رعایت نکردن حقوق بشر، حقوق زنان و دفاع از تروریسم (الوندی، ۱۳۹۰: ۲۱-۲۰).

مدل تهدیدهای نظام اسلامی از جانب غرب به رهبری ایالات متحده آمریکا با توجه به مباحث بالا، مدل مفهومی تهدیدهای دشمن ضد نظام اسلامی به این ترتیب خواهد بود:

مؤلفه‌ها و شاخص‌های اولیه‌ای که در مدل بالا به آنها اشاره شد، مفروضات اساسی ما در زمینه ایجاد و شکل‌گیری اندیشه دفاع همه‌جانبه نزد حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری است؛ بدین معنا که حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری در مقابله با این تهدیدهای واقعی و روزافزون، راهبرد دفاع همه‌جانبه را مطرح کرده‌اند و سعی در تبیین و اجرای آن دارند.

دیدگاه‌های امام خمینی (ره) درباره دفاع همه‌جانبه

امام خمینی (ره) با بصیرت الهی در برخورد با استبداد داخلی، استکبار، صهیونیسم و ابزارهای منطقه‌ای آنها، راهبرد دفاع همه‌جانبه را مطرح کردند. استراتژی دفاع همه‌جانبه در نظر حضرت امام، دربرگیرنده گستره مفهومی کلانی است که قابل تفکیک به اجزای متفاوتی است که مرتبط و متعادل یکدیگرند. دیدگاه کلان‌نگر امام در عرصه دفاعی، در کنار پرداختن به ظرایف خاص، اشاره به برداشتی همه‌جانبه دارد (کیوان حسینی، ۱۳۹۱). از منظر امام راحل، کشور ما در زمان طاغوت فاقد هرگونه استقلال بود؛ به همین دلیل ایشان اساس همه مشکلات مملکت را وابستگی حکومت می‌دانستند: «درد مملکت ما این است که استقلال ندارد. نه استقلال فرهنگ دارد، نه استقلال ارتش دارد، نه استقلال اقتصاد دارد. اقتصادش وابسته است» (صحیفه امام، ج ۵: ۵۴). بر همین اساس الگوی دفاعی که برای دفاع از حریم اسلام در ایران از ابتدا در اندیشه معظم له شکل می‌گیرد، الگویی ترکیبی و چندبعدی است که در این بیان نورانی ایشان زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی به عنوان اصلی‌ترین موضوعاتی است که در ابعاد مختلف، از جمله ابعاد دفاعی به آن توجه شده است. در خلال بیانات، فتاوا^۱، اعلامیه‌ها و هشدارهای امام خمینی (ره) به هر دو سطح مد نظر

۱. مسئله ۲۸۲۷: اگر مسلمانان بترسند که اجانب نقشه استیلا بر بلاد مسلمین را کشیده‌اند، چه بدون واسطه یا به واسطه عمال خود از خارج یا داخل واجب است دفاع از ممالک اسلامی کنند به هر وسیله‌ای که امکان داشته باشد.

مسئله ۲۸۲۸: اگر در داخل ممالک اسلامی نقشه‌هایی از طرف اجانب کشیده شده باشد که خوف آن باشد که تسلط بر ممالک اسلامی پیدا کنند، واجب است بر مسلمانان که با هر وسیله‌ای که ممکن است، نقشه آنها را به هم بزنند و جلوگیری از توسعه نفوذ آنها کنند.

مسئله ۲۸۲۹: اگر به واسطه توسعه نفوذ سیاسی یا اقتصادی و تجاری اجانب خوف آن باشد که تسلط بر بلاد مسلمین پیدا کنند، واجب است بر مسلمانان، دفاع به هر نحو که ممکن است و قطعاً ایادی اجانب چه عمال داخلی باشند یا خارجی.

مسئله ۲۸۳۰: اگر در روابط سیاسی بین دولت‌های اسلامی و دول اجانب، خوف آن باشد که اجانب بر ممالک اسلامی تسلط پیدا کنند، اگرچه تسلط سیاسی و اقتصادی باشد، لازم است بر مسلمانان که با این نحو روابط مخالفت کنند و دول اسلامی را الزام کنند به قطع این‌گونه روابط.

مسئله ۲۸۳۱: اگر در روابط تجاری با اجانب خوف آن است که به بازار مسلمین صدمه اقتصادی وارد شود و موجب اسارت تجاری و اقتصادی شود، واجب است قطع این‌گونه روابط و حرام است این نحو تجارت (رساله توضیح المسائل، ص ۴۵۷).

در این مقاله، یعنی برداشت عام و برداشت خاص از دفاع اشاره شده است و ایشان به مناسبت‌های مختلف بر آنها تأکید کرده‌اند. در عمومی‌ترین و بسیط‌ترین برداشت‌ها، ایشان دفاع از اسلام؛^۱ دفاع از مسلمانان؛ دفاع از مستضعفان، دفاع از نوامیس اسلام؛^۲ دفاع از انسانیت را مطرح کرده‌اند. در این موارد ایشان وظیفه دفاع را بر عهده روحانیت متعهد^۳ و مسلمانان متدین و همه کسانی که توان انجام وظیفه دارند، می‌دانند و سنگرهای اساسی برای این کار را حوزه‌های علمیه^۴ و مساجد^۵ قرار داده‌اند و سازوکار

۱. علما و روحانیان باید تا آخرین قطره خون خود را در راه اسلام، در راه قرآن و در راه اعتلای کلمه الله نثار کنند. اگر بناسبت - خدای نخواسته - اسلام نباشد، احکام قرآن نباشد، مذهب جعفری در کشور از رسمیت بیفتد، روحانیت اصلاً نمی‌خواهیم باشد؛ (در آن صورت) حوزه‌های علمیه نمی‌خواهیم وجود داشته باشد. ما حوزه‌های علمیه را می‌خواهیم برای حفظ اسلام، ترویج احکام الهی و قوانین قرآنی. اما اگر بنا باشد دستگاه جبار دین مقدس اسلام را از رسمیت بیندازد، احکام اسلام را از بین ببرد و قرآن را مهجور و منکوب کند، وجود حوزه‌های علمیه چه ثمره‌ای دارد و چه آثاری بر آن مترتب است؟ (صحیفه امام، ج ۱: ۱۵۹) معظم له در ادامه می‌فرماید: آیا در شرایطی که استعمار، قرآن مسلمان‌ها را تحریف می‌کند، ما ساکت باشیم؟ آیا در موقعی که دستگاه طاغی بر مدرسه دینی هجوم می‌برد و اهل مدرسه را مورد ضرب و شتم قرار می‌دهد و اموال طلاب را غارت می‌کند و علمای اعلام را به زندان می‌برد، هتک می‌کند و مورد تهدید و تحقیر و اهانت قرار می‌دهد، ما ساکت باشیم؟ آیا ما ساکت باشیم در صورتی که علمای تهران حبس می‌شوند و هتک می‌شوند؟ آیا ما ساکت باشیم در حالی که علمای قم مورد شدیدترین اهانت‌ها قرار می‌گیرند؟! به جرم اینکه می‌گویند «ربنا الله»، مری ما امریکا نیست، مری ما انگلیس نیست، مری ما اسرائیل نیست، مری ما خداست؟ (صحیفه امام، ج ۱: ۱۶۰) همین طور در جای دیگر می‌فرماید: آنها [حکومت پهلوی] عمال استعمارند، آنها ایادی بیگانگانند، آنها برای ریشه‌کن کردن اساس اسلام بر کشور ما مسلط شده‌اند. ما سالیان درازی شاهد اعمال جنایت‌بار آنها بوده‌ایم. ما وظیفه داریم ملت را بیدار کنیم و این نکات را به مردم برسانیم تا اتمام حجت شده باشد (صحیفه امام، ج ۸: ۷۳).

۲. مسئله ۲۸۳۶: قانونی که اخیراً به اسم قانون خانواده به امر عمال اجانب برای هدم احکام اسلام و برهم‌زدن کانون خانواده مسلمانان از مجلسین غیرقانونی و شرعی رژیم سابق گذشته است، برخلاف احکام اسلام است و امرکننده و رأی‌دهندگان از نظر شرع و قانون مجرم هستند و زنهایی که به استناد آن قانون به امر محکمه، طلاق داده می‌شوند، طلاق آنها باطل و زن‌های شوهرداری هستند که اگر شوهر کنند، زناکارند و کسی که دانسته آنها را بگیرد، زناکار است و مستحق حد شرعی و اولادهای آنها اولاد غیرشرعی هستند و ارث نمی‌برند و سایر احکام اولاد زنا بر آنها جاری است، چه محکمه مستقیماً طلاق بدهد یا امر دهد طلاق دهند و شوهر را الزام کنند به طلاق.

مسئله ۲۸۳۷: بر علمای اعلام ایدهم الله تعالی لازم است در مقابل این نحو قوانین بی‌ارزش از نظر اسلام و قانون، اعتراض شدید کنند، نه استرحام از مجرمین اصلی و دولت‌خواهی برای آنها که مأمور اجرای اوامر مخالفین اسلام می‌باشند، زیرا این نحو تقاضاها و دولت‌خواهی‌ها و توجه جرم را به مأمورین جزء و دست دوم دادن موجب تطهیر مجرم اصلی و جرأت او بر هدم احکام الهیه است، و بر کافه مسلمانان لازم است در مقابل این قوانین که دین و دنیا و خاندان آنها را تهدید می‌کند، و دخترهای بیچاره آنها را به سربازخانه می‌کشد، و زحمت انبیای عظام و اولیای گرام صلی الله علیهم اجمعین را تزییع می‌نماید، مقاومت کنند و اظهار تنفر نمایند، و به این قوانین مخالف اسلام عمل نکنند، و به هر وسیله‌ای که ممکن است هم‌اکنون دفاع از احکام اسلام کنند تا خدای خواسته به آتیه سیاه و وحشتناکی که عمال استعمار خذلهم الله تعالی در نظر دارند برای اسلام و مسلمانان مبتلا نشوند (رساله توضیح المسائل، ص ۴۵۹).

۳. روحانیت اسلام تا این لحظه تا تاریخ حیات درخشان خود در خدمت اسلام و مسلمان‌ها بوده و در راه دفاع از دین خدا و حقوق ملت‌ها مجاهده و مبارزه کرده است و در مواقع لزوم مردم را متوجه خطرهایی کرده که علیه اسلام و استقلال کشورهای اسلامی مطرح بوده است و در برابر فشارها، قلداری‌ها و تهدیدهایی که از جانب ستمکاران و حاکمان جائز بر روحانیت وارد شده عقب‌نشینی نکرده و سکوت را جایز نشمرده است و با ارباب و تهدید از وظایف خود دست نکشیده و تسلیم جباران نشده است (صحیفه امام، ج ۱: ۱۵۹).

۴. آیا این حوزه‌ها را می‌خواهیم که فقط از ترتب بحث کند؟ حوزه‌های علمیه باید زنده باشد و در برابر دشمنان اسلام چون کوه محکم بایستد و بخروشد. این حکومت فاسد همه قوای خود را برای ضربه زدن به اسلام و مردم مسلمان به کار گرفته است و بساط ظلم و جنایت خود را هر روز بیشتر گسترش می‌دهد. ما وظیفه داریم در برابر این جنایتکاران بایستیم و سکوت نکنیم (صحیفه امام، ج ۱: ۱۵۹).

۵. شما باید هوشیار باشید که مسجد‌هایتان و محراب‌هایتان و منبر‌هایتان را حفظ کنید (صحیفه امام، ج ۱: ۱۹).

بسیج و الگوسازی آن را مراسم جمعه و جماعات، حج ابراهیمی^۱، روز قدس، احیای عاشورا و تاسوعا و مناسک دینی و مذهبی^۲ معرفی کرده‌اند و راهبرد و رمز اساسی برای نیل به آن را وحدت اسلامی^۳ دانسته‌اند.

همچنین ایشان در مفهوم خاص نظامی و امنیتی دفاع، تأکیدها و دیدگاه‌های فقهی دقیق اسلامی ارائه داده‌اند. در این جنبه از دفاع، حضرت امام (ره) تمام دیدگاه‌های فقهی خود را از فقه جواهری و متناسب با آموزش‌های حوزوی و منطبق با دو اصل زمان و مکان نظریه‌پردازی کردند و در جنگ تحمیلی هشت ساله خطاب به رزمندگان اسلام، فرماندهان جنگ و مردم مسلمان ایران با زبانی گویا و قابل فهم بیان و تکلیف دفاع، مدافعان، دشمن و جنگ را روشن کردند. در جنگ تحمیلی و دفاع از خود، امام خمینی (ره) بر همه مردم اعم از زنان و مردان وظیفه دفاع را تکلیف فرمودند و اذن مجتهد و مرجع را در این مورد لازم ندانستند. امام راحل با تکلیف‌گرایی و عمل به تکلیف شرعی در دفاع مقدس، جنگ تحمیلی را به انجام وظیفه شرعی و دینی ارتقا دادند و هدف از آن را انجام فرمان خدا و اسلام دانستند و نتیجه اقدامات و نبرد دفاعی را در اولویت دوم اهمیت قرار دادند. ایشان معتقد بودند: «جنگ و نزاع کردیم؛ خون دادیم؛ خون گرفتیم؛ همه این کارها را کردیم اما تکلیف بوده است که کردیم. رسیدیم به مقصد الحمدلله، نرسیدیم به مقصد تکلیفمان را ادا کردیم. هیچ باکی از این مطلب نداریم و ان شاء الله می‌رسیم» (صحیفه امام، ج ۵: ۲۵).

در نهایت امام خمینی (ره) در سال‌های آخر عمر پر برکت‌شان، دفاع همه‌جانبه از نظام اسلامی و جمهوری اسلامی را مطرح فرمودند. ایشان معتقد بودند: «مقدرات اسلام، مقدرات همه مسلمین است. همه مسلمین در این مسئله با هم باید شرکت کنند که اگر این نهضت خدای نخواست به سستی گراید یا از بین برود، حساب

۱. مسجد مرکز تبلیغ است. در صدر اسلام از همین مسجدها جیش‌ها، ارتش‌ها راه می‌افتاده، مرکز تبلیغ احکام سیاسی اسلام بوده مسجد... مسجد، مرکز اجتماعی-سیاسی است و از این یک قدری وسعتش زیادتیر، می‌شود نماز جمعه... این یک اجتماع بزرگ در هر هفته یک‌دفعه، به خطبه‌ها و با روشنگری‌ها که باید خطیب، یک آدم روشن روشنگر باشد و مردم را به وظایف سیاسی خودشان، به وظایف اجتماعی خودشان، به وظایف فرهنگی خودشان آشنا بکند. و اجتماعات در هر سال یک‌دفعه، یا برای دو تا عید، دو اجتماع بزرگ، باز، و یک اجتماع همگانی برای همه مسلمین. اشخاصی که می‌توانند به مکه بروند، کسانی که مستطیع هستند، به طور الزام که باید در این مجتمع شرکت کنند. و آن مجتمع هم یک مجتمع سیاسی است که باید اشخاصی که از اطراف می‌روند، از ممالک مختلف می‌روند، مسائل ممالک را با هم طرح بکنند؛ مسائل مسلمین را طرح بکنند (صحیفه امام، ج ۱۰: ۱۷).

۲. این اجتماعات مساجد را زیاد کنید، مردم را دعوت کنید به مساجد، بفهمانید به آنها که نکته گریه چیست. گریه فقط برای این نیست که ما عزا دار هستیم. مردم برای پدرشان هم و فرزندشان هم دو، سه روز گریه می‌کنند و تمام شد، چرا این تمام نشد؟ برای اینکه مکتب تمامی ندارد و این مکتب ماست، این سند مکتب ماست؛ ما می‌خواهیم مکتبمان را با این حفظ کنیم (صحیفه امام، ج ۸: ۵۲۶).

۳. رمز پیروزی شما ملت بزرگ، وحدت کلمه و اتکال به ایمان بود. این ایمان به خدا بود که شما را پیروز کرد. این ایمان به خدا بود که از شهادت نترسیدند جوان‌های ما. ایمان به خدا آنها را در این مبارزه پیش برد؛ و باید این رمز را حفظ کنید (صحیفه امام، ج ۷: ۵۶).

شرق، حساب تمام شرق و خصوصاً مسلمین [را] به تباهی خواهند کشید. من از همه ملت‌های اسلامی، از همه مسلمین، از همه ارتش‌های اسلامی، از همه قوای انتظامی اسلامی، از همه رؤسای جمهور ممالک اسلامی می‌خواهم که با این نهضت ما همراه باشند. با این مقابله‌ای که مابین کفر و اسلام است، نه مابین ایران و امریکا. مابین تمام کفر و تمام اسلام است. مسلمین به پا خیزند. برخیزند و در این معارضه پیروز شوند و پیروز خواهند شد و از این طبل‌های میان‌تهی نترسند» (صحیفه امام، ج ۱۰: ۴۸۹).

بیداری اسلامی راهبردی است که امام خمینی (ره) در برابر تهاجم همه‌جانبه غرب به اسلام به مسلمین پیشنهاد کرده‌اند و از آنها می‌خواهند به پا خیزند و از تمامیت اسلام در برابر تمامیت کفر دفاع کنند. ایشان با استناد به آیه شریفه قُلْ إِنَّمَا عِظُّكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَنِئى وَفُرَادى (سبأ/ ۴۶) معتقدند: «خدای تعالی در این کلام شریف، از سرمنزل تاریخ طبیعت تا منتهای سیر انسانیت را بیان کرده، و بهترین موعظه‌هایی است که خدای عالم از میانه تمام مواضع انتخاب فرموده و این یک کلمه را پیشنهاد بشر فرموده: قیام برای خدا تنها راه اصلاح دو جهان است» (صحیفه امام، ج ۱: ۲۲).

از منظر ایشان: «اگر قیام برای خدا باشد، پشتوانه خدا باشد، یک طمأنینه‌ای در نَفْس پیدا می‌شود که دیگر شکست توی آن نیست؛ یک حالت نفسانی در انسان پیدا می‌شود برای اینکه به یک قدرت لایزال متصل شده است» (صحیفه امام، ج ۵: ۱۶۸).

در عین حال تذکر می‌دهند که نتیجه ترک قیام برای خدا «ما را به این روزگار سیاه رسانده و همه جهانیان را بر ما چیره کرده و کشورهای اسلامی را زیر نفوذ دیگران درآورده. قیام برای منافع شخصی است که روح وحدت و برادری را در ملت اسلامی خفه کرده است» (صحیفه امام، ج ۳: ۲۳۷).

با توجه به این زیرساخت‌های فکری و تهدیدهای همه‌جانبه است که معظم له پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ در تجلیل از رشادت‌های سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بیان رسالت فرماندهان سپاه در زمان صلح، راهبرد دفاع همه‌جانبه را به فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تکلیف شرعی می‌فرمایند و رسالت عظیم و بزرگی را بر سپاه پاسداران واجب می‌کنند. ایشان در پیام ۲۶ شهریور ۱۳۶۷ خطاب به فرماندهان سپاه می‌فرمایند: «در هر حال، ما باید آماده و مهیا باشیم. روزهای حساس و تعیین‌کننده‌ای در پیش داریم؛ و انقلاب اسلامی هنوز سال‌ها و ماه‌های تعیین‌کننده دیگر در پیش خواهد داشت؛ که واجب است پیشکسوتان جهاد و شهادت در همه صحنه‌ها حاضر و آماده باشند، و از کُید و مکر جهان‌خواران و امریکا و شوروی غافل نمانند؛ و حتی

در شرایط بازسازی نیروهای مسلح، باید بزرگ‌ترین توجه ما به بازسازی نیروها و استعدادها و انتقال تجارب نظامی و دفاعی به کلیه آحاد ملت و مدافعان انقلاب باشد، چراکه در هنگامه نبرد، مجال پرداختن به همه جهات قوت‌ها و ضعف‌ها و طرح‌ها و برنامه‌ها، و در حقیقت ترسیم استراتژی دفاع همه‌جانبه نبوده است. ولی در شرایط عادی باید با سعه صدر و دور از حب و بغض‌ها به این مسائل پرداخت؛ و از همه اندوخته‌ها و تجربه‌ها و استعدادها و طرح‌ها استفاده نمود؛ و در جذب هرچه بیشتر نیروهای مؤمن به انقلاب همت گماشت، و تجارب را به دیگران منتقل ساخت؛ و در تجهیز کلیه آحاد و افراد این کشور، براساس اصول و فرمول خاص دفاع همه‌جانبه، و تا رسیدن به تشکل واقعی و حقیقی بسیج و ارتش بیست میلیونی، کوشش نمود. و در کنار این مسئولیت بزرگ و پیروی از خطوط کلی سیاست نظامی کشور، باید همان محافل انس و نورانیت و برادری و وحدتی که در میدان‌های نبرد و در جبهه بوده است و همان ارتباط معنوی که میان شما و روحانیون عزیز برقرار بوده به مجامع داخلی و به همه محیط‌های سیاسی و اجتماعی و نظامی کشانده شود، تا انقلاب اسلامی ما از خطر آفت‌ها و تفرقه‌ها و بی‌تفاوتی‌ها محافظت گردد. و مبدا که این سرمایه‌های عظیمی که محصول سال‌ها تجربه و تلاش در عُسرت‌ها و فراز و نشیب‌ها بوده است، در مسیر زندگی روزمره به فراموشی سپرده شود» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۱۳۵).

در این پیام بسیار مهم خمینی (ره) به ترتیب این مباحث را مورد توجه قرار داده‌اند:

۱. ما باید آماده و مهیا باشیم. روزهای حساس و تعیین‌کننده‌ای در پیش داریم و انقلاب اسلامی هنوز سال‌ها و ماه‌های تعیین‌کننده دیگر در پیش خواهد داشت.
۲. واجب است پیشکسوتان جهاد و شهادت در همه صحنه‌ها حاضر و آماده باشند و از کید و مکر جهان‌خواران و آمریکا و شوروی غافل نمانند.

۳. در شرایط بازسازی نیروهای مسلح، باید بزرگ‌ترین توجه ما به بازسازی نیروها و استعدادها و انتقال تجارب نظامی و دفاعی به کلیه آحاد ملت و مدافعان انقلاب باشد، چراکه در هنگامه نبرد مجال پرداختن به همه جهات قوت‌ها و ضعف‌ها و طرح‌ها و برنامه‌ها و در حقیقت ترسیم استراتژی دفاع همه‌جانبه نبوده است. ولی در شرایط عادی باید با سعه صدر و دور از حب و بغض‌ها به این مسائل پرداخت.

۴. از همه اندوخته‌ها و تجربه‌ها و استعدادها و طرح‌ها استفاده نمود و در جذب هرچه بیشتر نیروهای مؤمن به انقلاب همت گماشت و تجارب را به دیگران منتقل ساخت.

۵. در تجهیز کلیه آحاد و افراد این کشور، براساس اصول و فرمول خاص دفاع همه‌جانبه و تا رسیدن به شکل واقعی و حقیقی بسیج و ارتش بیست میلیونی کوشش کرد.

۶. در کنار این مسئولیت بزرگ و پیروی از خطوط کلی سیاست نظامی کشور، باید همان محافل انس و نورانیت و برادری و وحدتی که در میدان‌های نبرد و در جبهه بوده است و همان ارتباط معنوی که میان شما و روحانیون عزیز برقرار بوده به مجامع داخلی و به همه محیط‌های سیاسی و اجتماعی و نظامی کشانده شود تا انقلاب اسلامی ما از خطر آفت‌ها و تفرقه‌ها و بی‌تفاوتی‌ها محافظت گردد و مبدا که این سرمایه‌های عظیمی که محصول سال‌ها تجربه و تلاش در عسرت‌ها و فراز و نشیب‌ها بوده است، در مسیر زندگی روزمره به فراموشی سپرده شود.

این شش توصیه را می‌توان مفروضات ابعاد مختلف دفاع همه‌جانبه از منظر امام راحل عظیم‌الشأن دانست و در تحقیقات و پژوهش‌های اساسی که حول این محورهای اصلی در آینده توسط سایر محققان بزرگوار انجام خواهد شد، این راهبرد تبیین و ابزارها، تاکتیک‌ها و اهداف آن تعیین شود و راه‌های عملی شدن آن در پیکره جامعه اسلامی ایران بررسی و تعیین گردد.

با این حال در این مقاله به اجمال به سایر مباحثی که معظم له در این پیام به آنها توجه داشته‌اند، اشاره می‌کنیم. ایشان دستیابی به استقلال و تمامیت ارضی کشور و شکست طرح‌های توسعه‌طلبانه دشمنان انقلاب اسلامی را حاصل دفاع مقدس در جنگ تحمیلی هشت ساله بیان می‌کنند. بر این اساس استقلال، تمامیت ارضی کشور و شکست طرح‌های توسعه‌طلبانه دشمنان انقلاب و نظام اسلامی را می‌توان عمومی‌ترین اهداف در راهبرد دفاع همه‌جانبه تعیین کرد.

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را در این راهبرد، فرزندان دفاع مقدس و پرچم‌داران عزت مسلمین و سپر حوادث این کشور معرفی کرده‌اند؛ بنابراین سپاه پاسداران انقلاب اسلامی پرچم‌دار تبیین و اجرای راهبرد دفاع همه‌جانبه است. از این رو اساسی‌ترین مأموریت سپاه از جانب امام خمینی(ره) در این پیام، در زمان صلح، تبیین و سازماندهی و مهیا ساختن زمینه‌های مساعد اجرای دفاع همه‌جانبه در نظام جمهوری اسلامی خواهد بود. در این خصوص به سپاه مأموریت داده شده است در راستای پیروی از خطوط کلی سیاست نظامی کشور که در بند ششم به آن اشاره شد، وظیفه دفاع همه‌جانبه را سامان دهد. در این بند به طور غیرمستقیم تکلیف همکاری سایر نیروهای نظامی و امنیتی و انتظامی کشور با یکدیگر برای رسیدن به این هدف عظیم نیز تعیین شده است.

در جمع‌بندی اجمالی می‌توان دیدگاه‌های امام خمینی (ره) را در دفاع همه‌جانبه با مؤلفه‌های شش‌گانه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی، حقوقی، علمی و تکنولوژیک و در نهایت نظامی- امنیتی شناسایی و تبیین کرد. این ابعاد شش‌گانه را نیز می‌توان در دو حوزه یا بعد کلی نرم و سخت دسته‌بندی کرد. پنج مؤلفه اول در حوزه نرم و بعد نظامی و امنیتی در حوزه سخت قابل طبقه‌بندی هستند.

دیدگاه‌های مقام معظم رهبری درباره دفاع همه‌جانبه

با بررسی دیدگاه‌های مقام معظم رهبری درباره دفاع همه‌جانبه، مشخص می‌شود با اندکی تفاوت در عبارت‌هایی که ایشان به کار برده‌اند، عیناً مواضع حضرت امام تکرار شده است. در اینجا برای پرهیز از اطناب به پیام مقام معظم رهبری به مناسبت نهمین سالگرد جنگ تحمیلی و دفاع مقدس اشاره می‌کنیم. ایشان در انتهای این پیام مهم، توصیه‌هایی به نیروهای مسلح کشور کرده‌اند که از هر حیث، بدون هیچ کم و کاستی، به توصیه‌های دفاع همه‌جانبه امام راحل عظیم‌الشان شباهت دارد. ایشان در پیام‌شان فرمودند: «اینجانب، با حمد بی‌پایان خداوند، از همه اقشار مختلف مردم رشید و عزیز ایران اسلامی، غیورمردان بسیجی، ارتش پیروز اسلام، سپاه پاسداران افتخارآفرین، امدادگران، جهادگران، نیروهای پزشکی و درمانی و خدماتی و همه اقشار مختلف که جبهه اسلام را در برابر کفر تقویت و یاری کردند، صمیمانه تشکر می‌کنم ... و تذکراتی چند را از باب «فانّا لذكری تنفع المؤمنین» تقدیم می‌دارم» (۶۸/۶/۳۰).

ایشان در این پیام هفت تذکر می‌دهند که تذکرات دوم تا ششم به راهبرد دفاع همه‌جانبه مربوط است. در این چهار بند، مقام معظم رهبری به تقویت بنیه دفاعی در زمان صلح و راه‌های تقویت آن؛ حفظ آمادگی‌های رزمی و مسئولیت‌های سپاه و ارتش در این زمینه و وظیفه آنها در دوران صلح؛ دفاع همه‌جانبه از اسلام عزیز و میهن اسلامی در برابر کفر جهانی با تمام پیچیدگی‌هایش؛ حفظ هوشیاری و ارائه آموزش‌های دفاعی هوشمندانه و حفظ سنگرهای خط مقدم و حفظ آثار دفاع مقدس و بازسازی یادگارهای دوران مقاومت تأکید کرده‌اند. علاوه بر پیام یادشده، ایشان در طول سال‌های پس از جنگ و دفاع مقدس با استفاده از آیات قرآنی و همچنین اشاره به برخی روایات حضرات معصومین- سلام الله علیهم اجمعین- نکته‌هایی بیان فرموده‌اند که به اختصار می‌توان از خلال آن اشارات و به تناسب تأکیدی که بر برخی از مباحث داشته‌اند، شاکله اصلی و اساسی یا به عبارت بهتر، دیدگاه‌های معظم له را

در خصوص دفاع همه‌جانبه برشمرد که در اکثر قریب به اتفاق موارد با ابعاد مد نظر امام راحل اشتراک دارد. دلیل آن نیز استفاده هر دو رهبر انقلاب اسلامی از آموزه‌های دینی و استفاده از آیات و روایات معصومین علیهم السلام است. در یکی از تحقیقات که در این زمینه انجام شده، آمده است:

۱. حفظ جامعه از فساد و تباهی در جامعه و محیط زیست؛
۲. حفظ نماد فرهنگی و علل و عوامل انسجام ملی هر جامعه؛
۳. تأمین آزادی عقیده نظام اسلامی در برابر عقاید تحمیلی دشمن متجاوز؛
۴. بازگشت آوارگان جنگ به وطن؛
۵. احقاق حق مظلومان و تأمین آزادی آنان؛
۶. دفاع از مظلومان، زنان و ناتوانان (دفتر مطالعات سیاسی، ۱۳۹۱، با تصرف و تلخیص).

یکی از مسائلی که در موضوع دفاع همه‌جانبه اثرگذار است- همان‌طور که امام راحل نیز آن را در آموزه‌های دفاعی خود ملحوظ داشتند- دو عنصر زمان و مکان است. پس از رحلت امام خمینی(ره) و پیچیده‌تر شدن اوضاع سیاسی، امنیتی و دفاعی، نوع جدیدی از تهاجمات ضد انقلاب اسلامی گسترش ویژه یافت و در اولویت تهدیدهای خارجی دشمن کینه‌توز اسلام قرار گرفت. مقام معظم رهبری که سکان هدایت نظام اسلامی را بر عهده دارند، این تهدید را احساس می‌کنند. ابتدا با دادن تذکرات و در نهایت با تأکیدات زیادی آن را به زمامداران کشور در دهه ۱۳۷۰ مکرر گوشزد کردند. ایشان این تهدید جدید را «تهاجم فرهنگی» و در نهایت در اواخر دهه ۱۳۸۰ آن را «جنگ نرم» معرفی کردند:^۱ «وقتی انسان تجهیز، صف‌آرایی، دهان‌های با حقد و غضب گشوده‌شده و دندان‌های با غیظ فشرده‌شده علیه انقلاب، امام خمینی و آرمان‌های نظام اسلامی را می‌بیند، وجود این جنگ نرم را باور می‌کند هرچند ممکن است عده‌ای اینها را نبینند...» (۸۸/۶/۴) و این‌گونه تصدیق می‌کنند که «امروز جمهوری اسلامی و نظام اسلامی با جنگ عظیمی مواجه است، لیکن جنگ نرم که دیدم، تعبیر جنگ نرم، توی صحبت‌های شما جوان‌ها هست و الحمدلله به این نکات توجه دارید؛ این خیلی برای ما مایه خوشحالی است» (۸۸/۶/۴).

۱. همین‌ی که حالا معمول شده که در بیان‌ها و در تلویزیون و توی تبلیغات و توی دادگاه و توی زبان همه می‌گویند جنگ نرم، راست است. این یک واقعیت است؛ یعنی الان جنگ است؛ البته این حرف را من امروز نمی‌زنم. من از بعد جنگ از سال ۶۷ همیشه این را گفته‌ام بارها و بارها. علت این است که من صحنه را می‌بینم. چه بکنم اگر کسی نمی‌بیند؟ این تمام نشده، چون تمام نشده، همه وظیفه داریم. وظیفه مجموعه فرهنگی و ادبی و هنری هم وظیفه مشخصی است. ابلاغ- تبیین- بگویند، خوب بگویند. من همیشه تکیه بر این می‌کنم بایستی قالب را خوب انتخاب کنید و هنر را بایستی تمام‌عیار توی میدان بیاورید. نباید کم گذاشت تا اثر خودش را بکند...» (۸۸/۹/۴).

مقام معظم رهبری معتقدند که دشمن در جنگ نرم «تلاش دارد با استفاده از ابزارهای فرهنگی و ارتباطاتی پیشرفته و با شایعه و دروغ‌پراکنی و استفاده از برخی بهانه‌ها میان آحاد مردم تردید، بدبینی و اختلاف ایجاد کند. در قضایای پس از انتخابات به بهانه انتخابات ایجاد تردید و اختلاف کردند تا دل‌های مردم نسبت به یکدیگر و نسبت به مسئولان چرکین شود و در چنین فضای مشوش و شلوغی، عناصر مغرض، خائن و دست‌آموز خود را برای کارهای اخلاص‌گرانه وارد صحنه کنند اما به دلیل بصیرت مردم به نتیجه نرسیدند. هر اقدامی که موجب مغشوش و تهمت‌آلود شدن فضا شود و مردم را نسبت به یکدیگر بدبین و مردد کند، به ضرر کشور است. من اصرار دارم که آحاد مردم و جریان‌ات مختلف سیاسی همه با یکدیگر متحد، در مقابل آن افراد معدودی باشند که مخالف اصل انقلاب و استقلال کشور هستند و هدف آنها تقدیم کشور به آمریکا و استکبار است. به کسانی که به دنبال مصالح کشور هستند، توصیه می‌کنم از این اختلاف‌های جزئی و غیراصولی صرف‌نظر کنند» (۸۸/۹/۴).

دقیقاً مقام معظم رهبری نیز تهدید ناشی از جنگ نرم را وابسته کردن کشور و وابستگی همه‌جانبه می‌دانند که استقلال کشور را به خطر خواهد انداخت. بنابراین با توجه به اهمیت و فوری بودن تهدید، تعیین می‌کنند در دفاع همه‌جانبه‌ای که با ظهور جنگ نرم بعد جدیدی پیدا کرده است، چه اشخاصی باید با این‌گونه جنگ مقابله کنند و سنگرهای دفاع همه‌جانبه را در برابر آن حفظ کنند: «خوب حالا در جنگ نرم، چه کسانی باید میدان بیایند؟ قدر مسلم نخبگان فکری‌اند؛ یعنی شما افسران جوان جبهه مقابله با جنگ نرمید ...» (۸۸/۹/۴).

به این صورت، نیاز زمان، بعدی را به ابعاد چندگانه دفاع همه‌جانبه‌ای که امام راحل ترسیم کرده بودند، افزود و مقام معظم رهبری با بصیرتی نافذ آن را در چارچوب دفاع همه‌جانبه و متناسب با نیاز زمان و مکان جای دادند و افسران و فرماندهان آنان را نیز برای مقابله و تکمیل خطوط دفاعی در راهبرد دفاع همه‌جانبه تعیین کردند. ایشان در این باره می‌فرمایند: «در این جنگ نرم، شما جوان‌های دانشجو، افسران جوان این جبهه‌اید. نگفتیم سربازان، چون سرباز فقط منتظر است که به او بگویند پیش، برود جلو؛ عقب بیا، بیایید عقب؛ یعنی سرباز هیچ‌گونه از خودش تصمیم‌گیری و اراده ندارد و باید هرچه فرمانده می‌گوید، عمل کند. نگفتیم هم فرماندهان طراح قرارگاه و یگان‌های بزرگ، چون آنها طراحی‌های کلان را می‌کنند. افسر جوان تو صحنه است؛ هم به دستور عمل می‌کنند، هم صحنه را درست می‌بینند. با جسم خود و جان خود

صحنه را می‌آزماید. لذا اینها افسران جوانند. دانشجو نقشش این است. حقیقتاً افسران جوان، فکر هم دارند. عمل هم دارند. تو صحنه هم حضور دارند. اوضاع را هم می‌بینند. در چهارچوب همکار می‌کنند» (۱۳۸۸/۶/۸).

بدین‌گونه مقام معظم رهبری نقشی فراتر از سربازان و عملگراتر از فرماندهان و واقع‌بینی حقیقی را در میدان کارزار در جنگ نرم می‌بینند و می‌خواهند افسران این جنگ با حضور در صحنه، متناسب با صحنه عملیات جنگ نرم، نقش‌آفرینی کنند و ابتکار عمل را به دست گیرند. تفویض اختیار در این جنگ برخلاف سایر جنگ‌ها، ناشی از دو عنصر زمان و مکان است که در آخرین بعد از ابعاد راهبرد دفاع همه‌جانبه ضرورت پیدا می‌کند و مقام معظم رهبری به خوبی از این امر آگاهند و آن را در عمل اجرا می‌کنند. ایشان این معنا را این‌گونه بیان می‌نمایند: «اینکه چه کار باید بکنید، چه جوری باید عمل کنید، چه جوری باید تبیین کنید، اینها چیزهایی نیست که من بیایم فهرست کنم. بگویم آقا این عمل را انجام بدهید، این عمل را انجام ندهید. اینها کارهایی است که خود شماها باید در مجامع اصلی فکری‌تان، در اتاق‌های فکری‌تان بنشینید، راهکارها را پیدا کنید، لیکن هدف مشخص است. هدف دفاع از نظام اسلامی و جمهوری اسلامی است در مقابله با یک حرکت همه‌جانبه متکی به زور و تزویر و پول و امکانات عظیم پیشرفته علمی رسانه‌ای. باید با این جریان شیطانی خطرناک مقابله شود...» (۸۸/۶/۴). بدین ترتیب، هدف اصلی در این بعد از دفاع نیز همان اهدافی است که امام راحل بارها و بارها تکرار کرده‌اند: دفاع از اسلام.

دفاع بدون هدف‌گذاری و شناخت اهداف دشمن کور خواهد بود؛ بنابراین شناسایی اهداف دشمن از به راه انداختن این جنگ، چیزی است که معظم له در دیداری که با استادان دانشگاه‌های کشور داشتند، مطرح کردند: «اگر در زمینه‌های مسائل اجتماعی، مسائل سیاسی، مسائل کشور، آن چیزهایی که به چشم باز، به بصیرت کافی احتیاج دارد، جوان دانشجوی ما، افسر جوان است، شما که استاد او هستید، رتبه بالاتر افسر جوانید، شما فرماندهی هستید که باید مسائل کلان را ببینید، دشمن را درست شناسایی کنید، هدف‌های دشمن را کشف کنید. احیاناً به قرارگاه‌های دشمن، آنچنانی که خود او نداند، سر بکشید و براساس او، طراحی کلان بکنید و در این طراحی کلان حرکت کنید...» (۸۸/۶/۸).

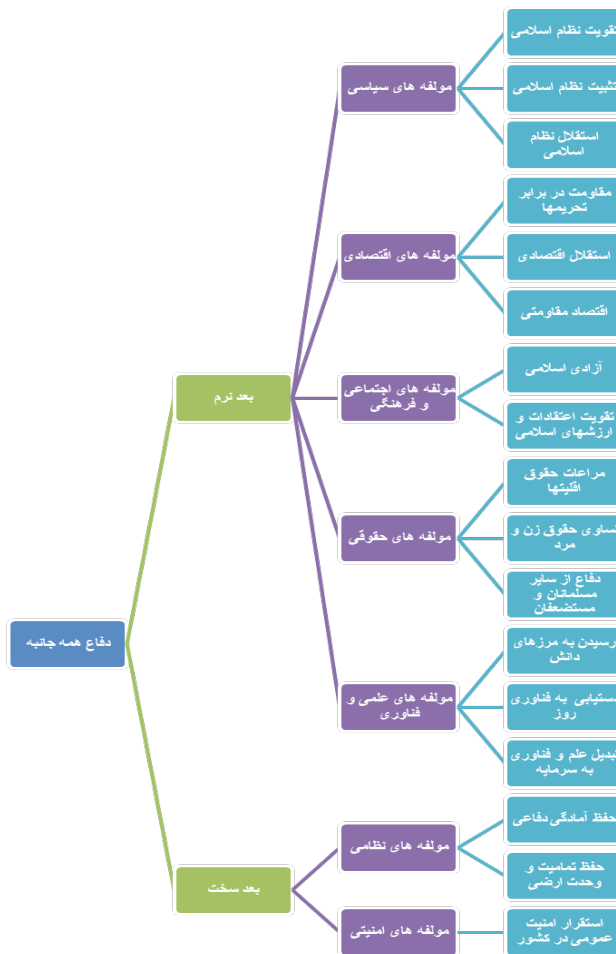
مقام معظم رهبری در سخنان، پیام‌ها و توصیه‌های خود به عنصر تقویت دفاع ملی در کشور در چارچوب دفاع همه‌جانبه تأکید دارند. تقویت دفاع ملی با شناخت تهدیدهای نرم از راه مقابله با آنها امکان‌پذیر است. به اجمال دستورالعمل‌ها و اصول

- مقابله با این تهدید در بیانات مقام معظم رهبری به شرح زیر قابل دسته‌بندی است:
۱. تقویت و پر بار کردن فعالیت‌های فرهنگی و هنری (دیدار با شعرا، ۱۳۸۸/۶/۱۴)؛
  ۲. اتحاد مردمی در کشور (دیدار با بسیجیان، ۱۳۸۸/۹/۴)؛
  ۳. امید به آینده، اعتماد به نفس فردی و ملی در کشور (۶/۴ و ۷/۲ و ۱۳۸۸/۸/۶)؛
  ۴. راه‌اندازی کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها (سخنرانی در دیدار با استادان، ۱۳۸۸/۸/۶)؛
  ۵. افزایش بصیرت عمومی در جامعه، به ویژه بین نخبگان (سخنرانی‌های مورخه ۵/۲۱ و ۷/۲ و ۷/۱۵ سال ۱۳۸۸)؛
  ۶. مقاومت و سازش‌ناپذیری در برابر دشمنان؛
  ۷. برنامه‌ریزی و اجرای اقتصاد مقاومتی در کشور برای پیشگیری از فشارهای اقتصادی دشمن علیه نظام اسلامی (سخنرانی‌های مقام معظم رهبری در دیدار با کارآفرینان، ۱۳۸۹/۶/۱۶؛ دانشجویان، ۹۰/۵/۱۹؛ کارگزاران نظام، ۱۳۹۱/۵/۳؛ دانشجویان، ۹۱/۵/۱۶؛ رئیس‌جمهور و هیئت دولت، ۹۱/۶/۲؛ حرم رضوی، ۹۲/۱/۱ و در اعلام سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۱/۲۹).
- با توجه به مباحث بالا، تهدید نرم و به دنبال آن جنگ نرم، از مقوله‌هایی است که در گفتمان دفاع همه‌جانبه مقام معظم رهبری از جایگاه خاصی برخوردار است. این بدان معنا نیست که سایر ابعاد دفاع همه‌جانبه اهمیت کمتری دارند، بلکه نشان می‌دهد که این بعد امروزه در دستورکار نظام استکبار و کفر جهانی برای مقابله با انقلاب اسلامی و نظام اسلامی قرار دارد و نیاز فوری دفاع همه‌جانبه است، بدون آنکه جایز باشد در سایر ابعاد کوتاهی شود؛ زیرا ابزار افسران و فرماندهان این جنگ و راهبردها و تاکتیک‌های این نوع جنگ متفاوت است و نیازها و تسهیلات و روش‌های خاصی را می‌طلبد.

مدل مفهومی دفاع همه‌جانبه از دیدگاه‌های امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری مدل استخراج‌شده دقیقاً در برابر مدل تهدیدهای همه‌جانبه غرب علیه نظام اسلامی در آمده است؛ بدین معنا که راهبرد دفاع همه‌جانبه دقیقاً بر مبنای تهدیدهای همه‌جانبه طراحی و توسط حضرت امام و مقام معظم رهبری بر مبنای دو متغیر زمان و مکان ایده‌پردازی شده و نگارنده نیز با استفاده از دیدگاه‌های ایشان مدل مد نظر را استخراج و ارائه کرده است. در مدل صفحه بعد، مفهوم اصلی به رنگ آبی تیره، ابعاد با رنگ سبز و مؤلفه‌ها به رنگ بنفش و شاخص‌ها به رنگ آبی آسمانی آمده است.

نتیجه‌گیری

این مقاله در سه بخش کلی تدوین شد. در قسمت اول سعی نگارنده بر آن بود تا ضمن مشخص کردن تهدیدهای همه‌جانبه دشمن علیه نظام اسلامی، شناختی از مفهوم دفاع همه‌جانبه ارائه کند. برای ملموس کردن مفهوم، لازم بود ابتدا تهدیدهای فراگیر امنیتی که زمینه‌ساز صدور چنین پیامی از جانب امام راحل بوده است، فهرست شود و به دنبال آن مفهوم دفاع همه‌جانبه با توجه به آن تهدیدها و با تأکید بر ابعاد مختلف آن، تعریف و تحدید و در نهایت مدل تهدیدهای دشمن ضد نظام اسلامی ترسیم شود. در قسمت دوم بحث سعی شد با استفاده از مطالعات اکتشافی و براساس پیام ۲۶ شهریور ۱۳۶۸ امام و دستور ایشان مبنی بر راهبرد دفاع همه‌جانبه، به اجمال اهداف

دفاع همه‌جانبه و مسئولیت تدوین و اجرایی شدن آن استخراج شود.

در قسمت سوم بحث سعی شد از خلال بیانات، پیام‌ها و توصیه‌های مقام معظم رهبری، راهبرد دفاع همه‌جانبه رصد شود. در این بررسی مشخص شد دیدگاه معظم له، همان دیدگاه امام خمینی (ره) است؛ با این تفاوت که در زمان ایشان شرایط کمی تغییر کرده است و با پیچیده‌تر شدن تهدیدهای استکبار جهانی و پیدا شدن تهدیدهای نرم و راه‌اندازی جنگ نرم از اردوگاه استکبار ضد نظام اسلامی، ایشان با بصیرت کامل ضمن دادن هشدارهای به موقع به دست‌اندرکاران کشور، مؤلفه‌های جدیدی به مؤلفه‌های پیش‌گفته اضافه کردند و با تعیین مسئولیت مقابله با آن توسط افرادی خاص مانند دانشجویان، استادان دانشگاه‌ها، متخصصان علوم اقتدارآفرین، کارگزاران دولتی، دست‌اندرکاران امور اقتصادی، مسئولان و تولیدکنندگان فرهنگی، نویسندگان و شعرا، وظیفه دفاع در برابر جنگ نرم دشمن را بر عهده آنان گذاشتند و به آحاد مردم جامعه نسبت به این مهم هشدار دادند.

پرداختن به دفاع نرم به عنوان یکی از ابعاد اصلی دفاع همه‌جانبه که خود متضمن مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی و علمی است، به معنای کم اهمیت شدن بعد سخت نظامی-امنیتی دفاع همه‌جانبه نیست و هر دو بعد باید در راستای هم و به موازات یکدیگر پیش بروند؛ با این تفاوت که برخلاف اوایل انقلاب که دفاع همه‌جانبه از دفاع نظامی-امنیتی شروع می‌شد و به بعد نرم می‌رسید، امروز از دفاع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی و علمی شروع و به دفاع نظامی-امنیتی منتهی می‌شود. علت آن هم اولویت یافتن نیاز زمان و مکان است که از ابتدا این دو عنصر مورد توجه امام خمینی (ره) بوده است.

در نهایت باید گفت این بحث به دلیل تازگی، نیاز به تحقیقات گسترده‌تر و تولید ادبیات وسیع‌تری دارد تا امکان نظریه‌پردازی و تدوین باشد و سایر اجزا و عناصر این راهبرد تعیین شوند و نظریه‌پردازان کشور نسبت به این مهم مطالعه و تحقیقات همه‌جانبه و اساسی را متناسب با سیاست‌های نظامی کشور، به سرپرستی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی انجام دهند و طبق فرمان امام خمینی (ره) یا فرماندهی کل قوا و بر اساس صلاحدید مقام معظم رهبری، با استفاده از توان سایر نیروهای نظامی، انتظامی و امنیتی و بهره‌گیری از تمام ظرفیت علمی و نظری دانشگاه‌ها و استادان مجرب و سایر بخش‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، حقوقی و علمی و فناوری کشور، به این مهم بپردازند.

منابع فارسی

کتابها

- دفتر مطالعات سیاسی (۱۳۹۱)، دفاع و امنیت ملی از نگاه مقام معظم رهبری، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

کتاب‌های مجازی

- مرکز نشر آثار حضرت امام، رساله توضیح‌المسائل، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۱، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۱۰، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۱۳، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۲۱، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۳، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۵، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۷، نرم‌افزار مجموعه آثار.
- مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۸، نرم‌افزار مجموعه آثار.

سخنرانی‌ها

- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۶۸/۶/۳۰.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۷/۲.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۶/۴.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۹/۴.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۵/۲۱.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۶/۱۴.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۷/۱۵.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۸/۶/۸.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۸۹/۶/۱۶.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۹۰/۵/۱۹.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۹۱/۶/۲.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۹۱/۵/۳.
- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۹۱/۵/۱۶.

- سخنرانی مقام معظم رهبری، ۹۲/۱/۱.

- مقام معظم رهبری، اعلام سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۹۲/۱۲/۲۹.

مقالات

- آقاجانی، احمد و محمود عسگری (۱۳۹۰)، «چیستی و الزام‌های دفاع همه‌جانبه»،

ماهنامه اطلاعات راهبردی، س ۹، ش ۱۰۴.

- الوندی، محمدجواد (۱۳۹۰)، فصلنامه مطالعات تاریخ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، س

۳، ش ۱۲.

- کیوان‌حسینی، اصغر (۱۳۹۱)، «اصول و فرمول دفاع همه‌جانبه از دیدگاه امام

خمینی (ره)»، فصلنامه مطالعات بسیج، ش ۱۶.

